

<https://doi.org/10.36719/2663-4619/107/34-38>

Günay Ələkbərova
Naxçıvan Dövlət Universiteti
elekberovagunay30@gmail.com

Məhəmməd Tağı Sidqinin “Müxtəsər coğrafiya risaləsi” əsərində maraq doğuran terminlər

Xülasə

Müxtəlif tarixi mərhələlərdə Azərbaycanda xalqımızın çeşidli yönərdən, o cümlədən ana dili və maarif sahəsində inkişaf etməsi üçün çalışan çox sayda şəxsiyyətlər olmuşdur. Azərbaycan xalqının ziyalıları, ixtisasından aslı olmayaraq, əsas fəaliyyət sahəsi ilə birlikdə ana dilinin inkişafı və saflığı uğrunda imkan daxilində və bacardıqları qədər mübarizə aparmış, bu baxımdan müəyyən qədər əmək sərf etmişlər. Belə ziyalılardan biri də maarifçi, şair, nasir və publisist, pedoqoji fikir tariximizdə müstəsna yeri və rolu olan Məhəmməd Tağı Sidqidir. Elmi üslub XIX əsr Azərbaycan ədəbi dilində tam şəkildə formalaşmamışdı. Ona görə də bu dövrdə meydana çıxan dilimizə aid elmi əsərlərdə, “Əkinçi” qəzetində dilimizin termin mənbələri ilə əlaqədar ciddi iş aparılırdı. M. T. Sidqinin Azərbaycan dilinin terminoloji sisteminin yaradılması sahəsində özünəməxsus rolu olmuşdur.

M. T. Sidqi terminlərin işlədilməsinə diqqətlə yanaşmış, onların asan qavranılması üçün dilin bütün imkanlarından istifadə etmişdir. Ümumiyyətlə, o, həmvətənlərinin modernləşməsinə zamanın tələbi olaraq görmüş, bu səbəbdən yeni nəsillərin elmi biliklərə yiyələnməsini vacib saymış, dünya elminə inteqrasiya üçün Azərbaycan dilinin terminlərlə zənginləşməsinə xüsusi önəm vermişdir. Təqdirəlayiq haldır ki, pedaqoq-şair termin yaradıcılığını, ilk növbədə, dilin öz daxili imkanları hesabına həll etməyə çalışmışdır.

***Açar sözlər:** Məhəmməd Tağı Sidqi, termin, izafət tərkibi, sintaktik üsul, yaradıcılıq, milli mənşə, leksik vahid*

Gunay Alakbarova
Nakhchivan State University
elekberovagunay30@gmail.com

Interesting Terms in Mahammad Taghi Sidgi's "Concise Geography Treatise"

Abstract

At different historical stages, there have been many personalities who worked for the development of our people in different ways, including in the field of mother tongue and education in Azerbaijan. The intellectuals of the Azerbaijani people, regardless of their specialization, fought for the development and purity of their mother tongue as much as they could, and spent a certain amount of work in this regard. One of such intellectuals is Mahammad Taghi Sidgi, an educator, poet, writer and publicist, whose pedagogic thought has an exceptional role in our history. The scientific style was not fully formed in the literary language of the 19th century Azerbaijan. Therefore, in the scientific works related to our language that appeared in this period, in the "Akinchi" newspaper, he did serious work on the sources of terms of our language. M. Sidgi had a unique role in the creation of the terminological system of the Azerbaijani language.

M. T. Sidgi carefully approached the use of terms and used all the possibilities of the language for their easy understanding. In general, he saw the modernization of his compatriots as the need of the hour, therefore he considered it important for the new generations to acquire scientific knowledge, and he attached special importance to the enrichment of the Azerbaijani language with

terms for integration into world science. It is commendable that the teacher-poet tried to solve the creation of the term first of all at the expense of the language's own internal capabilities.

Keywords: *Mahammad Taghi Sidqi, term, adjective composition, syntactic method, creativity, national origin, lexical unit*

Giriş

Elmi ədəbiyyatlarda dönə-dönə qeyd olunur ki, söz yaradıcılığında əsas istiqamətlərdən bir də sintaktik üsulla gerçəkləşir. M. T. Sidqinin əsərlərində də sintaktik üsulla yaradılmış terminlərin geniş yer tutduğunu görürük. Sintaktik üsulun mahiyyətinə S. Ağayeva tərəfindən belə aydınlıq gətirilmişdir: “Bu üsulla termin yaradıcılığı və ümumiyyətlə, söz yaradıcılığı zamanı adətən iki və daha artıq müstəqil leksik vahid məntiqi və qrammatik baxımdan birləşir və yeni mənə ifadə edən terminoloji vahid əmələ gətirir.

Dilin bütünlükdə leksik sistemində olduğu kimi, onun bir hissəsini təşkil edən terminoloji qatda da sintaktik üsulla çoxlu sayda termin yaradılmış və bu proses dillərin müasir inkişaf mərhələsində daha da çoxalmışdır” (Ağayeva, 2019, s. 121-125).

Tədqiqat

Bəllidir ki, klassik yazarların əsərlərində sintaktik üsul eyni zamanda izafət birləşmələrini yarıdan sözlər arasında özünü göstərmişdir. Yəni əsrlər boyu qələm sahibləri sanki ənənəvi formada ismi birləşmələrin izafət formasından faydalanmışlar. Yəqinliklə, XX yüzilə qədərki Azərbaycan ədəbi dilini izafətsiz təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Eyni vəziyyət M. T. Sidqi əsərlərinin lüğət tərkibində də izlənməkdədir. Daha doğrusu, M. T. Sidqinin faydalandığı, yaxud yeni yaratdığı istilahlardan bir çoxu məhz izafət formasındadır. Əlbəttə, şair-pedaqoqun yaradıcılığında izafət formalı terminlərin bolluğu, öz növbəsində, müəllifin dil normalarına dərinlən bələdliyini təsdiqləməkdədir. Çünki hətta izafət quruluşlu terminlərin dil xüsusiyyətləri, işlədilmə məqamları deməyə əsas verir ki, ustad sənətkar dil normalarına tələbkarlıqla yanaşmışdır. Digər tərəfdən, Azərbaycan dilçiliyində izafətlərə münasibət də birmənalı deyil. H. Mirzəzadənin “Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası” kitabında izafətlər, əsasən, fars dili ilə əlaqələndirilmiş, daha çox mənəz əsərlər üçün xarakterik dil faktı olduğu göstərilmişdir. Dilçi alim izafətlərlə bağlı düşüncələrini belə ümumiləşdirmişdir: “Azərbaycan dilində işlənən təyini söz birləşməsinin hər üç növü ilə yanaşı, fars izafətlərinin də tarixən dilimizdə işləndiyini görürük. Belə izafətlərə, xüsusilə mənəz əsərlərin dilində rast gəlirik. Fars izafətləri çox təsadüflərdə, obrazlı ifadələr kimi, məcazi mənada işlənmişdir. Eyni tipli fars izafətləri bu cəhətdən müxtəlif dövrlərin poeziya dilində tez-tez nəzərə çarpır.

...Əruz vəzninin təbiətinə uyğun gələn belə izafətlərin miqdarı, şübhəsiz ki, heca vəzninin qanunlarına uyğun gəlmədiyindən, təxminən XVIII əsrdən sonra bunların sayı xeyli azalmış və öz növbəsində, nəsr dilinin də keyfiyyətinə, onun üslub cəhətdən sadələşməsinə müsbət təsir göstərmişdir” (Mirzəzadə, 1990, s. 262).

Düşündürücüdür ki, M. T. Sidqinin nəinki mənəz, eləcə də nəsr əsərlərinin, xüsusən də pedaqoji-elmi və publisistik əsərlərinin dilində izafət formalı istilahlara, yəni sintaktik üsulla yaradılmış terminlərə kifayət qədər rast gəlmək mümkündür və həmin istilahlardan az bir qismi klassik ədəbiyyatdakı izafətlərlə üs-üstə düşür. Başqa sözlə, cəmiyyətin xilasını yeniləşmədə görən şair, ilk növbədə, düşüncələri dəyişmək mövqeyindən çıxış etmiş, bunun üçün mütləq ideyaların yeni nitqin qəlibləri ilə təqdimini vacib və gərəkli saymışdır. Böyük pedaqoq bu qənaətdə olmuşdur ki, əlini həyatdan üzmüş mühafizəkar həmvətənlərinə sabahkı gündən (“zamani-ati”dən) bəhs etmək üçün onlara bugünkü dünyanı, həm də onların alışdıqları dil modellərində təqdim etmək lazımdır. Bugünkü dünya isə yalnız “Qafqaz müsəlmanları”ndan ibarət deyil, “elektrik təsiri”, “qüvvəyi-buxariyyə”, “zirehli gəmi”, “hava gəmisini”, “dövlət dili”, “cəmiyyəti-xeyriyyə” kimi minlərlə istilahlardan birləşdirən “kürreyi-ərz”dən ibarətdir. Bu səbəbdəndir ki, M. T. Sidqinin yaradıcılığında sintaktik yolla yaradılmış terminlərin və izafət quruluşlu istilahlardan bolluğu diqqəti cəlb etməkdədir. Əlbəttə ki, bu məqamda da maarifpərvər şair-pedaqoqun novatorluğu göz önündədir. Ustad müəllimin əsərlərində rast gəlinən “baği-maarif”, “rus lisanı”, “dövlət dili”, “elmin havadarı”, “qəzetəsinin müdiriyyəti”, “teleqraf ağacları”, “mətbuat dairəsi”, “havanın hərərəti” kimi yüzlərlə

termin atıq yeni bir ədəbi dilin təntənəsindən xəbər verməkdədir. Maraqlıdır ki, elmi-ədəbi dilimizdə izafət formalı terminlərdən istifadə olunması müasir dilçilik elmini də ciddi şəkildə düşündürməkdədir. Budur, İ. Kərimova “Nəsimi dilində arxaikləşən feilin əmr şəkli və izafət birləşmələri” adlı məqaləsində yazır: “Türkologiyada uzun müddət söz birləşmələri haqqında təlim dedikdə, fars izafəti adlı birləşmələr nəzərdə tutulmuşdur. M. Kaşğaridən başlamış XIX əsrin sonlarına qədər söz birləşmələri ərəb qrammatikasının təsiri altında olmuşdur. İzafətlərə daha çox XVIII əsrə qədərki ədəbi dilimizdə, əsasən də poeziyamızda rast gəlinmişdir. “Artırma, həddən artıq çoxaltma” mənasını verən “izafə” sözü ilə eyni kökdən olan ərəb mənşəli “izafət” termini dilçilikdə “təyini söz birləşməsi” mənasında işlənmişdir. Y. Seyidov izafətlərin ərəbcə olub, ərəb və fars dillərinin qaydalarına əsaslanan ismi birləşmələri ifadə etmək üçün bir termin kimi Azərbaycan dilçiliyinə gətirilməsindən və klassik ədəbi dilimizdə və bunun təsiri ilə sonrakı dövr Azərbaycan ədəbi dilində ərəb və fars tərkiblərindən geniş dairədə istifadə edildiyindən bəhs etmişdir” (Kərimova, 2020, s. 74).

Yəqinliklə demək olar ki, M. T. Sidqi terminlərin işlədilməsinə diqqətlə yanaşmış, onların asan qavranılması üçün dilin bütün imkanlarından istifadə etmişdir. Məsələn, bugünkü elmi üslubda “Yerin səthi” termini bir o qədər də mürəkkəb məzmun daşımır. Lakin “Müxtəsər coğrafiya risaləsi” əsərində eyni məfhum həm “küreyi-ərz”, həm “Yerin üzü”, həm də “səthi-ərz” birləşmələri ilə ifadə olunmuş, beləliklə, məfhumun daha asan dərkinə şərait yaradılmışdır.

Ümumiyyətlə, yeni dünya düzənində həmvətənlərinin elmi dünyagörüşünün tamlığı naminə M.T.Sidqi biliklərin sadədən mürəkkəbə doğru mənimsədilməsi prinsipinə üstünlük vermiş, bu səbəbdən terminlərin təqdimində həm alınmaların, həm də doğma dilə məxsus sözlərin sənətkarlığından yüksək səviyyədə faydalanmışdır. Məsələn, şair-pedaqoq qitələrdən bəhs etmək istəyərkən, əvvəlcə, yer səthinin dördüdə biri qədər olan torpaq hissəsinə “qara”, yaxud “bərr” deyildiyini bildirmişdir. Halbuki “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”nin I cildində tək halda “bərr” sözüne rast gəlmirik (Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, 2006, s. 286).

2007-ci ildə “Şərq-Qərb” nəşriyyatı tərəfindən çap olunmuş “Farsca-Azərbaycanca lüğət”də isə “bərri” sözünün tərcümədə quru, quru yer mənası daşdığı göstərilir (Farsca-Azərbaycanca lüğət, 2007, s. 90). M. T. Sidqi yerin səthinin dördüdə birini təşkil edən qitələri nəzər nöqtəsinə çəkərkən həmin qitələrin də qədim və yeni olmaqla iki yerə ayrıldığını bildirmiş, bu zaman “bərri-ətiq” (qədim quru yer) və “bərri-cədid” (yeni quru yer) söz birləşmələrindən istifadə etmişdir.

M. T. Sidqinin “Müxtəsər coğrafiya risaləsi” əsərində işlədilməsi maraqlı doğuran coğrafi terminlərdən bir də “qitə” sözüdür. Doğrudur, 4 cildlik “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”nin III cildində “qitə” sözünün 3 mənası olduğu bildirilir və birinci olaraq coğrafi termin mənasından danışılır (Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, 2006, s. 164). Kiçikhəcmli şeir parçasına da qitə deyildiyi məlumdur. A.Bakıxanovun 1844-cü ildə yazılmış “Gülüstani-İrəm” əsərində “qitə” şeir kimi başa düşülür, coğrafi termin olaraq “qitə” anlamında “iqlim” sözü işlədilir (Bakıxanov, 2000, s. 92). “Əkinçi” qəzetinin məlum 56 sayında isə termin kimi “qitə” sözüne 24 dəfə rast gəlmək mümkündür.

M. T. Sidqi Avropa, Asiya və Afrika qitələrinin bərri-ətiq sayıldığını, yəni qədim dövrlərdən insanlara məlum olduğunu bildirdiyi kimi, Amerika və Avstraliya qitələrinin də bərri-cədidə, yəni insanların yeni kəşf etdikləri qitələr sayıldığını yazır. Bütün hallarda “Müxtəsər coğrafiya risaləsi” əsərində Amerika və Avstraliya qitələri ilə əlaqədar təqdim olunan terminlər elmi təfəkkür üçün yenidir. Belə ki, şair-pedaqoq bərri-cədid qitələrlə bağlı şərhələrinə belə başlamışdır: “Bərri-cədidə həmin 1492 sənəyi-miladidə kəşf olunduğu üçün “Amerika” deyirlər ki, o da Amerikayi-şimali və Amerikayi-cənubi namları ilə iki qismdən ibarətdir. Amma Yer in bir beşinci parçası da vardır ki, ona “Avstraliya” deyilir. Avstraliya qitəsinin ətrafında bir çox böyük və kiçik adalar vardır ki, hər biri özünə məxsus olan ismlər ilə yad olunur” (Məhəmməd Tağı Sidqi, 2017, s. 145).

Düşündürücüdür ki, Azərbaycan milli mətbuatının ilk orqanı olan “Əkinçi” səhifələrində “Amerika” sözüne 57 məqamda rast gəlmək mümkündürsə də, qəzetin yalnız 4 avqust 1877-ci il tarixli 16-cı sayının “Elmi xəbərlər” bölməsində “Cənubi Amerika” termini işlədilmişdir. Amma nədənsə M.T.Sidqi yeni torpaqları “Amerikayi-şimali” və “Amerikayi-cənubi” adları ilə tanıtməyə üstünlük vermişdir. Şair-pedaqoq yeni qitələri tanıdarkən Avstraliya qitəsinin “Oğiyanusiyə”

adlandırılmasını da nəzər nöqtəsinə çəkmişdir. Fərqli bir məqamdır ki, “Müxtəsər coğrafiya risaləsi” əsərində coğrafiya elminə dair terminlərin işlədilməsi zamanı daha çox Avropa dillərinə məxsus alınmalardan faydalanan M. T. Sidqi okeanları tanıdıkən “bəhri-mühiti” ifadəsini işlətməklə sanki ənənəvi deyimlərin təkrarını məqsədəuyğun sayaraq yazmışdır: “Səthi-ərzin üç hissəsini tutmuş və torpaq qismlərini əhatə edən böyük sulara “bəhri-mühit” deyirlər ki, o da beş qismə ayrılır:

1. Bəhri-mühiti-Atlası.
2. Bəhri-mühiti-Kəbiri.
3. Bəhri-mühiti-Hindi.
4. Bəhri-mühiti-Müncəmidi-şimalı.
5. Bəhri-mühiti-Müncəmidi-cənubi” (Məhəmməd Tağı Sidqi, 2004, s. 21).

Məlumdur ki, çağdaş elmi mənbələrdə 4 okeanın mövcud olduğu göstərilərsə də, okeanların təsnifatı XVII əsrdə yaşayıb-yaratmış hollandiyalı coğrafiyaşünas Q. Vareninin adı ilə əlaqələndirilir. Q. Vareninin bölgüsündə isə Sakit okean, Atlantik okeanı, Hind okeanı, Şimal Buzlu okeanı və Cənub Buzlu okeanı olmaqla 5 okeandan bəhs edilmişdir. Aydın görünür ki, M. T. Sidqi hollandiyalı alimin təsnifatına bələd imiş, lakin okeanların adını ərəb-fars sözləri ilə verməklə oxucu auditoriyasının bilik səciyyəsinə və leksikonunu nəzərə almışdır. Bununla belə, bu gün “Atlantik okeanı” adı ilə tanınan okeanın “Müxtəsər coğrafiya risaləsi”ndə “Bəhri-mühiti-Atlası” termini ilə öyrədilməsi müəllifin bilik dairəsinin genişliyindən xəbər verməkdədir. Məsələ ondadır ki, Atlantik okeanının adı ilə bağlı mübahisələrə bu gün belə son qoyulmayıb. Y. Bayramova “Mavi planet” adlı yazısında 4 okean olduğunu bildirərək, Atlantik okeanı ilə bağlı belə bir maraqlı məlumat da vermişdir: “Atlantik okeanı böyüklüyünə görə Sakit okeandan sonra ikinci yerdə gəlir. Onun adının mənşəyi dünya alimləri arasında hələ də mübahisə obyektidir. Versiyalardan birinə görə, Atlantik okeanının adı Yunan mifologiyasının nümayəndəsi titan Atlantın şərəfinə qoyulub. İkinci versiyanın tərəfdarları isə iddia edirlər ki, o öz adına görə Afrikada yerləşən Atlas dağlarına borcludur. Ən “gənc” – üçüncü versiyaya görə, Atlantik okeanı itən sirli Atlantida materikin şərəfinə belə adlandırılıb” (Bayramova, 2024).

Hər halda düşündürücüdür ki, “Müxtəsər coğrafiya risaləsi” əsərinin müəllifi okeanların adlarını sıralayarkən “Atlantik okeanı” deyil, “Bəhri-mühiti-Atlası” terminindən istifadə etmişdir.

Ümumiyyətlə, M. T. Sidqi həmvətənlərinin modernləşməsinə zamanın tələbi olaraq görmüş, bu səbəbdən yeni nəsillərin elmi biliklərə yiyələnməsini vacib saymış, dünya elminə inteqrasiya üçün Azərbaycan dilinin terminlərlə zənginləşməsinə xüsusi önəm vermişdir. Təqdirəlayiq haldır ki, pedaqoq-şair termin yaradıcılığını, ilk növbədə, dilin öz daxili imkanları hesabına həll etməyə çalışmış, bu məqsədlə cəzirə, bərxəz, burun, sahil, ova, dərə, yaylaq, dərbənd, cəbəl, kuhi-atəşfəşan, dəniz, körfəz, liman, boğaz, çay, arx, nəhr, göl, hövz, sel, şələlə, səlsəbil kimi onlarla sözü coğrafi termin olaraq təqdim etmişdir. M. T. Sidqinin haqqında danışılan əsərinin bu cəhəti N. Əliyevanın “Məhəmməd Tağı Sidqi” monoqrafiyasında belə dəyərləndirilmişdir: “Coğrafiya xüsusunda məlumatı mücmələ” əsəri (“Müxtəsər coğrafiya risaləsi” – G. Ə.) elmi-nəzəri xarakter daşıyır. Həmin əsərin məzmunundan məlum olur ki, oradakı bir sıra terminlərin müəllifi də Məhəmməd Tağı Sidqidir” (Əliyeva, 2020, s. 110).

Əlbəttə, “Müxtəsər coğrafiya risaləsi” əsəridə coğrafi terminlər olaraq şərh edilən sözlərin böyük əksəriyyəti Azərbaycan dilinin lüğət tərkibində ümumişlək söz kimi yer tutmaqdadır. Məsələn, M.T.Sidqi coğrafi termin olaraq “cəzirə” sözündən bəhs etsə də, həmin terminlə bağlı şərhində əvvəlcə “ada” sözünü işlətməmiş, bu sözün qarşılığının ərəb dilində “cəzirə” olduğunu bildirmişdir. Bu yolla böyük pedaqoq vurğulamağa çalışmışdır ki, dilimizdə işləklilik hüququ qazanmış “cəzirə” alınmadır və asanlıqla “ada” sözü ilə əvəzlənə bilər. Müqayisə üçün qeyd etmək olar ki, A. Bakıxanovun “Gülüstani-İrəm” əsərində ada mənasında “cəzirə” ləksəminə rast gəlirik. Eyni hal, yəni “ada” əvəzinə “cəzirə” sözünün işlədilməsi “Əkinçi” qəzeti üçün də səciyyəvidir. İstər A. Bakıxanovun yaradıcılığında, istərsə də “Əkinçi” səhifələrində “cəzirə” sözünün dönə-dönə mətnə daxil edilməsi göstərir ki, XIX əsr boyu Azərbaycan ədəb dilində bu leksik vahidin işləklilik dərəcəsi yüksək olmuşdur. Hətta o da var ki, “Əkinçi” qəzetində yarımada mənasında “nimcəzirə” termininə rast gəlirik. Yəni Azərbaycan dilinin ədəbi-elmi üslubuna “ada” termininin qazandırılması birbaşa M. T. Sidqinin uğurudur.

S. Sadıqova “Azərbaycan dilinin lüğət tərkibinin zənginləşməsində tərcümələrin rolu” məqaləsində termin yaradıcılığı üçün səciyyəvi olan proseslərə belə aydınlıq gətirmişdir: “Azərbaycan ədəbi dilinin lüğət tərkibinin inkişafında ictimai-siyasi hadisələrin təsiri böyükdür. Belə ki, cəmiyyətin iqtisadi, siyasi, ictimai-mədəni həyatındakı inkişaf əlaqədar olaraq dilin leksik-terminoloji potensialının zənginləşməsinə real zəmin yaranır. Dilin yeni sözlərlə zənginləşməsi və mövcud mənaların dəyişməsi ictimai həyatda və ictimai fikirdə yaranan yeni inkişaf əlaqədardır. Yəni dilin lüğət tərkibi tələbatla bağlı müxtəlif dəyişiklərə məruz qalır. Odur ki ədəbi dilin lüğət tərkibinin tərcümə hesabına zənginləşməsi milli dil əlaqələri zəminində mühüm istiqamətlərdən biri hesab olunur. Zənginləşmə elə bir prosesdir ki, burada lüğət tərkibinin diaxron mənzərəsi açılır, tarixi-mədəni inkişafın dildə faktlaşma üsulları meydana çıxır. Ona görə də dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsində əsas mənbə dilin daxili imkanlarıdır” (Sadıqova, t.m.d.).

Nəticə

Şübhəsiz ki, “Müxtəsər coğrafiya risaləsi” əsəri, ilk növbədə, o zamankı Azərbaycan məktəbinin təhsil sisteminə uyğun yazılmışdır. Daha doğrusu, M. T. Sidqi müasirlərinin, o cümlədən məktəb yaşlı uşaqların dünyəvi biliklərə dair məlumatsızlığını nəzərə almış, eyni səbəbdən dildə ümumişləklik statusu qazanmış bəzi sözlərdən termin kimi bəhs etmişdir. Məsələn, dilimizdə burun, sahil, dərə, yaylaq, dərbənd, dəniz, liman, boğaz, çay, arx, nəhr, göl, sel, şalalə kimi sözlərin hamı tərəfindən işlədilməsi və başa düşülməsi məlum faktdır. “Müxtəsər coğrafiya risaləsi” əsərində isə eyni leksemlər terminləşdirilmə prosesinə məruz qalmış, coğrafiya elminə dair terminlər olaraq təqdim edilmişlər. Və bu zaman M. T. Sidqi sözlərin ümumişləkliyinə baxmayaraq, onların bir coğrafi termin olaraq mənalarına aydınlıq gətirmiş, sözün həqiqi mənasında, Azərbaycan dilində coğrafi terminlər lüğəti yaratmağın ilk təlimlərini keçmişdir. Eyni səbəbdəndir ki, “Müxtəsər coğrafiya risaləsi” əsərinin oxucusu artıq “burun”un qitə və adalarla bağlı olduğunu, coğrafi termin funksiyasında “ova”nın düz və geniş ərazi bildirdiyini, “dərbənd”in dağlar arasında dar keçid mənası daşdığını öyrənir.

Ədəbiyyat

1. *Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti*. (2006). 4 cildə, I cild. Şərq-Qərb.
2. Ağayeva, S. (2019). İngilis və Azərbaycan dillərində termin – söz birləşmələri və onların əsas xüsusiyyətləri. *Filologiya məsələləri*.
3. Bayramova, Y. (2024, 08 iyun). Mavi planet. “*Yeni Azərbaycan*” qəzeti.
4. Bakıxanov, A. (2000). *Gülüstanı-İrəm*. Minarə.
5. Əliyeva, N. (2020). *Məhəmməd Tağı Sidqi*. Əcəmi.
6. Kərimova, İ. (2020). *Nəsimi dilində arxaikləşən feilin əmr şəkli və izafət birləşmələri*. *Linqvistik problemləri*, 74.
7. Mirzəzadə, H. (1990). *Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası*. Azərbaycan Universiteti Nəşriyyatı.
8. Nağısoylu, M., Bağirov, Ə., Ramazanov, A., Abdullayeva, Ş. (2007). *Farsca-Azərbaycanca lüğət*. Şərq-Qərb.
9. Məhəmməd Tağı Sidqi. (2017). *Əsərləri*. Kitab Klubu MMC.
10. Məhəmməd Tağı Sidqi. (2004). *Əsərləri*. Çarşıoğlu.
11. Sadıqova, S. (t.m.d.). *Azərbaycan dilinin lüğət tərkibinin zənginləşməsində tərcümənin rolu*. Translit.az. <http://www.translit.az/ANA%20SEHIFE/ana%20sehife-2.htm>
12. Orucov, Ə., Abdullayev, B., Rəhimzadə, N. (tərtibçilər). (2006). *Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti*. 4 cildə, III cild. Şərq-Qərb.

Daxil oldu: 04.08.2024

Baxışa göndərildi: 21.08.2024

Təsdiq edildi: 26.09.2024

Çap olundu: 20.10.2024